

Hoe strenge protestanten de homeopathie kaapten

Het bewind van de familie Voorhoeve, 1886-1951

Bert Koene

Omslagontwerp: Margreet van de Burgt

Afbeeldingen omslag:

Voorzijde: links H.C. Voorhoeve, foto J. Siegrist-Herder, ca. 1895 (collectie RKD); rechts N.A.J. Voorhoeve, uit *Homoeopathisch Maandblad* 41 (1930).

Achterzijde: homeopathische polikliniek aan de Catharijnesingel te Utrecht, foto E.A. van Blitz en Zn., 1922-1924 (collectie Het Utrechts Archief).

Opmaak binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 624 9933 1

E-ISBN 978 94 624 9934 8

NUR 694

© 2022 B. Koene, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2022 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
Beginjaren van de homeopathie	11
De leer van Hahnemann	11
De eerste homeopathische roerselen in Nederland	19
Baron von Bönninghausen en zijn Rotterdamse clientèle	21
Het Rotterdamse drietal	26
De geneeskundige wetten van Thorbecke	35
De familie Voorhoeve en het evangelie	43
Christelijk activist Jacob Voorhoeve	43
Herman Voorhoeve wordt Broeder	52
Evangelist en uitgever Herman Voorhoeve	57
Johannes Voorhoeve: de gepolijste opvolger	68
Nicolaas Voorhoeve organiseert de Nederlandse homeopathie	73
Hoe hij zelf homeopaat werd	73
Oprichting van vereniging en maandblad	83
Verenigingsleven	91
Nieuwe artsen en hun vereniging	98
De Eerste Nederlandsche Homoeopathische Apotheek	107
Het Homoeopathisch Ziekenhuis	117
Inleidende bewegingen	117
Onder dak bij de diaconessen	126
Ruziënd in eigen gebouw	139
Het bewind van vader en zoon	152
Overlevingskunst	169
Bij het overlijden van Nicolaas Voorhoeve	169
Principekwesties	173
Wouters	181
Richtingenstrijd	187
Sluiten of toch doorzetten	192
Oorlog	206
Een moeilijk afscheid	212

De leerstoel	225
Sympathisanten en tegenstrevers	225
Zeventig jaren van vergeefsheid	230
Het privaatdocentschap	240
Afronding en duiding	245
De verborgen agenda	245
Wat trok orthodoxe protestanten naar de homeopathie?	246
De schoolstrijd binnen de homeopathie	250
De roomse variant: homeopathie en wondergenezingen	252
Homeopathie nu	254
Geloofsconflicten binnen de familie Voorhoeve	255
Noten	261
Bronnen	275
Archieven	275
Periodieken	275
Veelgebruikte websites	276
Literatuur	276
Personenregister	281
Familieschema Voorhoeve	286

Woord vooraf

In de *NRC* van 17 juli 1920 verscheen in de rubriek Kerknieuws een stukje waarin de redactie zich afvroeg of er een verband kon bestaan tussen orthodox-protestantisme en homeopathie. Haar was 'bij verschillende gelegenheden gebleken dat juist onder de rechtzinnigen van alle gading deze geneeswijze het meeste in toepassing wordt gebracht'. Een ander blad deed navraag bij twee homeopathische artsen, dr. J. Voorhoeve in het Duitse Dillenburg en dr. N.A.J. Voorhoeve in Den Haag. Deze heren reageerden vriendelijk maar afhoudend. Zij bevestigden dat de observatie van de heren journalisten juist was en gaven enkele bespiegelingen ten beste, maar zeiden geen specifieke reden te kunnen aanwijzen voor bijzondere vatbaarheid van orthodoxe protestanten voor de homeopathie.

Het stukje in de *NRC* kwam mij toevallig onder ogen maar het bleef me wel bij. De professionele homeopathie is tegenwoordig onder het koepelbegrip 'integrale geneeskunde' gelieerd aan natuurgeneeskunde, acupunctuur en andere trendy geneeswijzen. Hoe kon deze zelfde leer honderd jaar geleden een speciale band hebben gehad met het milieu van zwartekousenkerken? Een verkennend onderzoek bracht al snel het inzicht dat hier een ontdekkingsreis wachtte. De affaire tussen homeopathie en orthodoxie bleek nog nooit grondig te zijn onderzocht, evenmin als het bijbehorende voorspel. Het spoor dat de relatie in bronnenmateriaal heeft achtergelaten is wat dunnetjes, maar bleek toch voldoende om tot een goed inzicht in de verhouding te komen.

Ik kwam er spoedig achter dat de twee door de *NRC* bevraagde doctoren de krant met een kluitje in het riet hadden gestuurd. Dr. Nicolaas Anthony Johannes Voorhoeve had er zelf voor gezorgd dat de Nederlandse homeopathie streng christelijk werd ingekleurd. Tegen het einde van de negentiende eeuw had hij de kwijnende homeopathische beweging met sterke organisatorische en propagandistische arbeid van de ondergang gered. Dat was hem gelukt met ondersteuning van geloofsbroeders. In de familie Voorhoeve was men namelijk aanhanger van de homeopathie *en* van een kleine maar fanatieke evangelische beweging, de Vergaderingen van Gelovigen.

Zo was al direct duidelijk dat er meer nodig was dan alleen gebeurtenissen binnen de homeopathie onder de loep te nemen. Om te begrijpen wat zich had afgespeeld, moest ik ook de positie van de familie Voorhoeve in de Vergaderingen van Gelovigen gedegen onderzoeken. Daarbij kon ik dankbaar gebruik maken van de studie *Gij zijt allen broeders* van dr. W.J. Ouweneel over de opkomst van de Vergaderingen. Ook uit het archief van

de familie Voorhoeve leerde ik over hun religieuze geschiedenis. Hierin bevindt zich veel correspondentiemateriaal van Herman Cornelis Voorhoeve, de oudste broer van dr. Nicolaas. Herman was degene die de familie tot de Vergaderingen bracht.

De belangrijkste scheppingen van Nicolaas Voorhoeve waren de Vereniging tot bevordering der Homoeopathie in Nederland (VHN) en het Homoeopathisch Ziekenhuis te Oudenrijn. De Vereniging moest de belangen van alle aanhangers van de leer behartigen, de leer propageren en geld inzamelen, dat laatste vooral voor het constant in financiële nood verkerende ziekenhuis. Aan activiteit ontbrak het de Vereniging onder zijn voorzitterschap niet, maar correspondenties en andere archivalische sporen schijnen te zijn vernietigd of verdwenen. In openbare archiefinstellingen vond ik althans weinig terug. Op herhaalde navraag of de huidige incarnatie van de Vereniging misschien stukken uit de Voorhoeve-tijd bezit, heb ik geen antwoord ontvangen.

De Vereniging gaf voor leden en sympathisanten het *Homoeopathisch Maandblad* uit, maar dat diende natuurlijk vooral voor het handhaven van enthousiasme onder de aanhangers. Voor mijn onderzoek heb ik er slechts af en toe iets in gevonden. Veel meer van mijn gading vond ik in de dagbladpers. Voorhoeve en de zijnen hadden over journalistieke aandacht in het algemeen niet te klagen, niet in omvang en niet in toonzetting. Liberale bladen berichtten neutraal over jaarvergaderingen, rekwesten aan koning, regering of parlement en andere daden waarover zij door de Vereniging werden ingelicht. Een volbloedsupporter was het dagblad *De Standaard*, lijfblad van het gereformeerde volksdeel en partijorgaan van de Antirevolutionaire Partij. Dr. Abraham Kuyper, de oprichter van die partij, was ook oprichter en eerste hoofdredacteur van *De Standaard*. Hij was zelf aanhanger van de homeopathie en lid van de afdeling Den Haag van de Vereniging.

Het Homoeopathisch Ziekenhuis heeft wél een spoor van documenten nagelaten. De precaire financiële situatie van de instelling kwam daar voor mij nog als bonus bovenop, want die zorgde ervoor dat de hele homeopathische gemeenschap zich herhaaldelijk voor het ziekenhuis moest inzetten. Het ziekenhuisbestuur correspondeerde en vergaderde dus frequent met andere geledingen van het homeopathische veld. Aan de kant van het ziekenhuis is van die interacties veel bewaard gebleven.

Na de dood van Nicolaas Voorhoeve in 1922 volgde zijn zoon Jacob Nicolaas hem op als leider van de Nederlandse homeopathische beweging. Hij consolideerde het werk van zijn vader, inclusief de binding aan het rechtzinnig protestantisme. Na het overlijden van Jacob Nicolaas Voorhoeve in 1951 heeft

de homeopathie geleidelijk haar levensbeschouwelijke neutraliteit herwonen. Het voortschrijden van dat proces laat zich mooi volgen aan de hand van sprekerslijsten in de Tweede Kamer. Tot de jaren vijftig van de twintigste eeuw traden alleen Kamerleden van ARP en SGP voor de homeopathie in het krijt, maar later verschoof dat naar de seculiere partijen.

Parlementaire interventies ten behoeve van de homeopathie gingen meestal over het brandende verlangen naar een universitaire leerstoel voor homeopathische geneeskunde. De jaarlijkse voordracht van die wens door een antirevolutionair of staatkundig-gereformeerd Kamerlid werd op den duur een vast ritueel. Wel liep de manier van reageren van opeenvolgende kabinetten nogal uiteen. Dat maakte de *Handelingen* van de Eerste en Tweede Kamer tot een van de interessantste bronnen.

Beginjaren van de homeopathie

De leer van Hahnemann

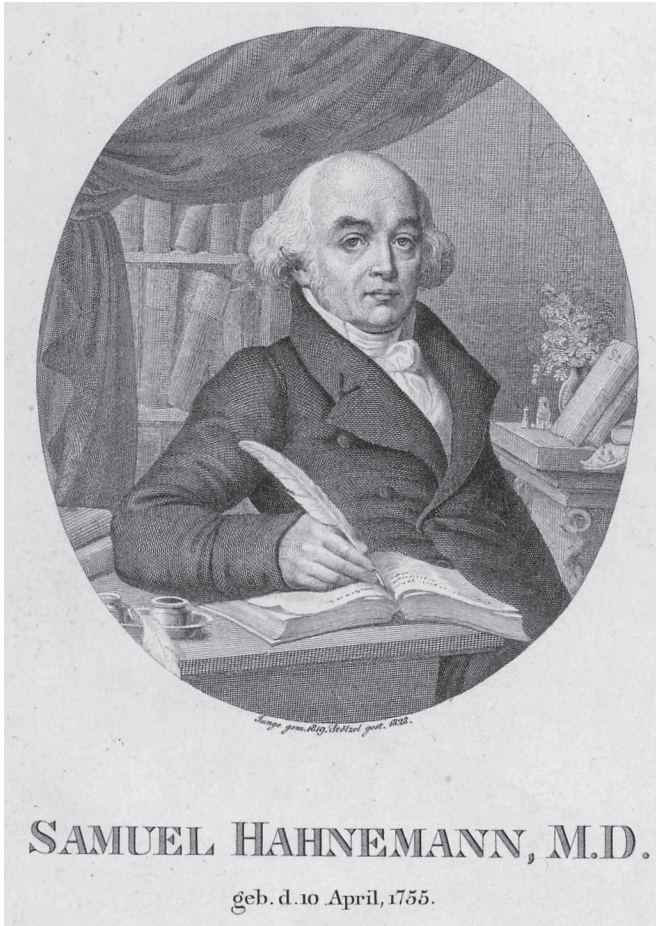
De Duitse arts Samuel Hahnemann (1755-1843) formuleerde in de eerste jaren van de negentiende eeuw de doctrine dat men ziektes moest genezen met middelen die bij gezonde mensen verschijnselen opwekten die leken op symptomen van de kwaal. Volkomen nieuw was dat niet. De volksgeeneeskunde kende allerlei behandelingen die erop neerkwamen dat kwaad met een dosis van gelijksoortig kwaad werd bestreden. Sterker nog, juist in de jaren waarin Hahnemann zijn geneeskundig systeem uitbroedde, werd druk geëxperimenteerd met vaccineren. In 1796 had de Engelse arts Edward Jenner een tuinmansjongen opzettelijk met koepokken besmet, in de verwachting dat zijn proefpersoon daarna tegen de pokken beschermd zou zijn. Het werkte en vaccinatie veroverde Europa.

Nieuw aan het gedachtegoed van Hahnemann was dat hij gelijkenis tussen geneesmiddel en ziekteverschijnsel tot een algemeen beginsel verhieft. Leed een patiënt aan jeukende huiduitslag, dan was een behandeling met brandnetelextract te overwegen. Die manier van denken leidde volgens Hahnemann tot geneesmiddelen die superieur waren aan het arsenaal van drankjes en pillen van de reguliere geneeskunde.

In 1810 verscheen *Organon der rationellen Heilkunde*, het werk waarin Hahnemann breedsprakig uiteenzette wat zijn leer inhield en hoe hij tot zijn inzichten was gekomen. De Nederlandse vertaling, bewerkt naar de derde druk, verscheen in 1827 onder de titel *Organon der geneeskunst*. Het geschrift heeft voor homeopaten dezelfde status als de Bijbel voor christenen en *Das Kapital* voor marxisten. Het laat zich even moeilijk lezen, want het is even rijk aan duistere passages.

Drie jaar eerder al had Hahnemann voor zijn leer de naam *Homöopathie* bedacht, naar Grieks *homoios* (gelijksoortig) en *pathos* (ziekte, leed, aandoening). In Nederlandse publicaties werden aanvankelijk de vormen *homoio-pathie* en *homoeopathie* naast elkaar gebruikt, na de Eerste Wereldoorlog vooral *homoeopathie* en na de Tweede Wereldoorlog het gesimplificeerde *homeopathie*. Homeopaten gebruiken graag de kernachtige Latijnse leuze *similia similibus curantur*: gelijksoortige zaken worden met gelijksoortige middelen genezen. Wie tot bescheidenheid neigt, vervangt het stellige *curantur* door *curentur* (kunnen genezen worden).

Door de keuze van geneesmiddelen helemaal te laten afhangen van de symptomen van de ziekte, gaf Hahnemann te kennen dat de arts niet

Samuel Hahnemann, ets door Ch.F. Stölzel naar schilderij door F.A. Junge, 1819 (Rijksmuseum Amsterdam).

naar een diepe oorzaak van de kwaal hoefde te speuren. De strekking van een kernparagraaf van het *Organon* werd in de inhoudsopgave dan ook weergegeven met de woorden 'Die Krankheit besteht für den Arzt bloß in der Gesammtheit ihrer Symptome.'

Omdat de homeopaat zijn geneesmiddelen kiest volgens het gelijkenis-principe, spreekt het vanzelf dat hij zich voor genezende werking tot uiterst geringe doseringen moet beperken. Extreem verdund wordt wolfskers (belladonna) door de homeopathische apotheekwijzer tegen vele aandoeningen voorgeschreven, maar het zuivere sap is dodelijk.

Van het vele werk dat Hahnemann en zijn discipelen aan het vraagstuk van het verdunnen hebben besteed, was echter maar een klein deel gewijd

aan het vinden van veilige afgrenzing tegen te hoge doses. Die opgave was een trivialiteit in vergelijking met wat hen werkelijk bezighield. Hahnemann meende te hebben vastgesteld dat de genezende kracht van zijn middelen wonderbaarlijk toenam bij extreme verdunning, mits het vermengen van de werkzame stof met de neutrale dragende stof zeer zorgvuldig gebeurde. Dát werd de hoofdrichting van het experimentele onderzoek van Hahnemann en de zijnen. Proefkonijnen waren zichzelf en hun naasten.

Hahnemann noemde zijn methodiek van verdunnen *potenzieren*, dat wil zeggen voorzien van *Potenz* (macht, prestatievermogen). Graden van verdunning heten in het homeopathisch jargon potenties. Hoe sterker verdund, hoe hoger de potentie. Vermengen van het minerale, plantaardige of dierlijke basismiddel, de zogenoemde oertinctuur, met een tien- of honderdmaal zo grote hoeveelheid neutrale stof levert de eerste decimale of centesimale potentie. Is de uitgangsstof vloeibaar, dan mengt men met verdunde alcohol of soms met water. Betreft het een poeder, dan verdunt men door verwrijven met melksuiker. Eigen effecten van de melksuiker en de alcohol worden als verwaarloosbaar beschouwd. Zij vormen slechts het medium waarbinnen de verdunde ('gepotentieerde') werkzame stof zijn geneeskraft kan ontvouwen. Van de eerste verdunning gebruikt men vervolgens het tiende dan wel honderdste deel als uitgangsmateriaal voor de volgende stap. Enzovoort.

Men gebruikt notaties als 6 D (zesmaal achtereen tienvoudig verdund) of 3 C (driemaal achtereen honderdvoudig verdund). In beide gevallen is naar een miljoenste verdund, maar toch zijn de resultaten volgens de klassieke homeopathie niet gelijkwaardig. Bij elke stap van potentiëren wordt volgens de klassieke homeopathie de genezende kracht van het middel sterker, mits er lang genoeg en op de juiste manier wordt geroerd of gewreven. Daarom is 6 D superieur aan 3 C. Volstrekt frauduleus zou het zijn om in één stap naar het eindproduct te gaan, bijvoorbeeld een drankje van potentie 3 D te maken door een milliliter oertinctuur aan een liter water of alcohol toe te voegen. Over potentiëren in te weinig stappen of zonder lang genoeg te roeren of te wrijven hebben homeopathische artsen vaak moeten klagen bij apothekers die de bereiding van homeopathische recepten er even bij dachten te doen.

Hahnemann zelf had een voorliefde voor waarlijk hoge potenties. Zijn favoriet werd 30 C. Verdunnen met een factor 10^{60} dus. Hij kon niet weten dat hij zich daarmee ver buiten het gebied der natuurwetenschappelijk verklaarbare fenomenen begaf. Men ging er zijn tijd nog vanuit dat materie oneindig deelbaar was. Dat het ophield bij moleculen en atomen werd pas in de tweede helft van de negentiende eeuw duidelijk. Toen werd aangetoond

dat er 6×10^{23} moleculaire deeltjes zitten in M gram van een stof met moleculair gewicht M. De meeste basisstoffen van homeopathische middelen bestaan uit grote organische moleculen. Hun moleculair gewicht valt in de orde van 100 tot 1000. Voor het gemak van rekenen, nemen we het geval van moleculair gewicht 600. Dan bevat een gram van het uitgangsmateriaal 10^{21} moleculen. In de potentie 10 C is dat gereduceerd tot 10 moleculen per gram. Gebruikt men een drankje van potentie 12 C, dan is de kans 1 op 1000 dat een gram van het middel nog een enkel molecuul van de werkzame stof bevat. Voor de favoriete bereiding van Hahnemann, 30 C, is die kans slechts 10^{-38} , wat ongeveer de kans is dat de hoofdprijs van de staatsloterij in zes opeenvolgende trekkingen op hetzelfde lotnummer valt.

Kortom, de potenties waarmee Hahnemann zijn beste resultaten boekte, waren zonder klinische werkzaamheid. De patiënten kregen alleen oplosmiddelen te slikken. Toch won de homeopathie in Duitsland snel aan populariteit, want Hahnemann en zijn volgelingen bereikten wel degelijk indrukwekkende genezingen. Aangezien de geneesmiddelen die zij geheel te goeder trouw aan hun patiënten toedienden in werkelijkheid zonder fysiologische werkzaamheid waren, moeten al die wederopstandingen van het ziekbed het resultaat zijn geweest van zelfgenezing van het zieke lichaam.

De aandacht die Hahnemann en zijn volgelingen voor hun patiënten toonden, moet autonoom herstel hebben bevorderd. Het derde dogma van Hahnemann, na *similia similibus curantur* en extreem verdunnen van middelen, zegt inderdaad dat de geneesheer zich een volledig beeld van de patiënt dient te maken voordat hij een behandeling kiest. Hij benadrukte dat de arts goed moest luisteren naar hoe de zieke zelf over zijn of haar bevinden sprak. Die holistische benadering schiep de ideale setting om de zieke mentaal op het juiste pad te brengen: samen met de dokter op weg gaan naar genezing, in plaats van passief het lijden te ondergaan.

Een ander pluspunt was dat homeopaten hun medicatie simpel hielden. De leerstelling dat symptomen eenduidig naar de juiste medicatie wijzen, impliceert immers dat een ziekte slechts met dat ene middel moet worden bestreden. Stapelen van medicaties was nu juist een van de misstanden van de reguliere geneeskunde. Hoe ingewikkelder de behandeling, hoe geleerder de arts leek en hoe hoger het honorarium kon zijn. Het feit dat homeopaten daar niet aan meededen, heeft zeker bijgedragen aan de groei van hun populariteit.

Dit alles kan worden samengevat in de constatering dat de klassieke homeopathische geneesmiddelen placebo's zijn, maar dat homeopathische behandeling niettemin succes kan hebben. De praktijk heeft